

konfesionalnom usmjerenju pripadaju i koji ih je zapisao. Na osnovu toga, Katić je došao do određenih hipoteza koje detaljno obrazlaže u radu, a koje mogu dati određene odgovore na pitanja vezana uz ovu problematiku.

Pored radova eminentnih i afirmiranih stručnjaka, Redakcija je ukazala povjerenje i dvojici studenata Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta, koji su objavili prikaze skorije objavljenih knjiga. Imajući u vidu kvalitet koji u sebi sadrže naučni radovi objavljeni u *Godišnjaku*, ne može se pobje-

ći utisku da i ovo izdanje kao i ranija uspijeva održati dignitet arheologije, historije i etnologije. Tim više što su u ovom izdanju u velikom broju objavljeni članci nove generacije stručnjaka. Tako se može zaključiti da ovaj broj *Godišnjaka* predstavlja spoj više generacija naučnih radnika, koji su na iznimno kvalitetan način prezentirali svoja otkrića i istraživanja iz raznih segmenata humanističke naučne misli ■

Amra Šaćić

Disidentstvo u suvremenoj povijesti. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa, ur. Nada Kisić Kolanović, Zdenko Radelić, Katarina Spehnbjak, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010, 439 str.

Zbornik radova *Disidentstvo u suvremenoj povijesti s Međunarodnoga znanstvenog skupa* održanog u Zagrebu 19. studenoga 2009. godine u organizaciji Hrvatskog instituta za povijest obuhvaća dvadeset pet radova povjesničara koji su obradili različite aspekte vezane za problematiku disidentstva. „Organizacijski odbor zamislio je da se temi disidentstva pristupi isključivo analitički, s težištem na nekoliko pitanja: metodološki problemi; povijesno-politički okvir: sustav u Hrvatskoj i Jugoslaviji, odnos inozemstva prema disidentima; pojedinci, društvene skupine i pokreti u Hrvatskoj; odnos politike i kulture te *studije slučaja*“. (9) Dvadeset četiri autora istraživala su različite aspekte vezane za problematiku „disidentstva, opozicije i otpora“. To su: Katarina Spehnbjak, Zdenko Radelić, Nada Kisić Kolanović, Stipe Kljajić, Josip Mihaljević, Marko Zubak, Igor Graovac, Albert

Bing (Hrvatski institut za povijest, Zagreb); Krsto Cviić (London); Daniel Ivin (Zagreb); Srđan Cvetković (Institut za savremenu istoriju, Beograd); Aleš Gabrič (Institut za novejšo zgodovino, Ljubljana); Husnija Kamberović, Vera Katz (Institut za istoriju, Sarajevo); Marijana Stamova (Bugarska akademija znanosti, Balkanološki institut, Sofija); Radmila Radić, Zoran Janjetović (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd); Andreja Gržina (Zagreb); Mira Radojević (Filozofski fakultet, Beograd); Anđelko Vlašić (Zagreb); Branimir Šutalo (Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb); Marko Fuček (Zagreb); Iva Kraljević Bašić (Zagreb) i Dino Mujadžević (Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod).

U Zborniku radova o disidentstvu u suvremenoj povijesti polazi se od problematike njegovog pojmovnog definiranja i

moćnosti da se neki od teorijskih koncepta primijeni u analiziranju povijesne prakse jugoslavenskog društva. Međutim, posebnost povijesnog prostora i vremena donekle ograničava upotrebu modela primjenjivih na jugoslavensko društvo. Kada je riječ o zemljama *realnog socijalizma*, i tu se pojavljuju velike razlike, kao npr. između Čehoslovačke, Mađarske, Poljske, Estonije na jednoj, i Bugarske, Rumunije, na drugoj strani, te Sovjetskog Saveza, koji je uglavnom bio predmetom zanimanja zapadnih autora. Jugoslavija u odnosu na te zemlje nije imala toliku pozornost jer se u većini radova jedino Milovan Đilas smatrao najpoznatijim jugoslavenskim disidentom, prema kojem se određivalo što je to jugoslavensko disidentstvo. U istraživačkom postupku postavljaju se mnoga pitanja kao npr.: da li su disidenti oni koji su bili isključeni iz Partije i tako postali otpadnici od vlasti, a pri tome sebe nisu smatrali disidentima, nego pravovjernim komunistima; da li su to bili pripadnici građanske opozicije koja je nakon rata politički i ekonomski onemogućena u djelovanju; zatim, kako tumačiti IB-ovce koji se ne uklapaju ni u jednu od poznatih definicija, a kako pripadnike književnih, umjetničkih i intelektualnih krugova kojima vlast nije otvorila slobodne mogućnosti djelovanja, već ih je cenzurama, zabranama i sudskim kažnjavanjima izopćavala ili izolirala iz društva; možda se tu mogu svrstati vjerske zajednice i mnogi drugi, ovisno o definiranju pojma. Bez obzira na malobrojnost radova o jugoslavenskim disidentima, metodološkim problemima pri izboru odgovarajuće definicije i istraživačkog obrasca, Zbornik radova o disidentstvu u suvremenoj povijesti pruža zanimljive radove o brojnim temama i otvara nove mogućnosti za istraživanje ovog pitanja ne samo u Hrvatskoj

već i u ostalim bivšim jugoslavenskim republikama i pokrajinama.

Nakon uvodnog rada "Disidentstvo kao istraživačka tema – pojam i pristupi" autorice Katarine Spehnjak, u kojem se izlaže detaljan pristup temi, od različitih mogućnosti definiranja samog pojma do postavljanja u povijesni kontekst jugoslavenskog socijalističkog društva, u Zborniku je tematizirano mnoštvo zanimljivih pitanja.

Dinamiku političkih promjena unutar komunističkog društva na primjeru SFRJ obradio je Krsto Cviić dijelom i iz perspektive suvremenika, objašnjavajući proces razvijanja i djelovanja disidenata u Jugoslaviji i obračuna komunističke vlasti s njima, zaključujući kako su oni ipak imali značajnu ulogu u slomu Jugoslavije. Autor cijeli proces dovodi u vezu sa disidentstvom u SSSR-u i ukazuje na utjecaje staljinizma na zemlje Istočnog bloka i na jugoslavensko društvo.

Objašnjavajući pojam disidentstva u zemljama koje su bile pod komunističkim režimom, Daniel Ivin se posebno osvrće na odnos disidentstva i hrvatske povijesne poluistine na primjeru memoarskog djela Dušana Bilandžića *Povijest izbliza*. Nemogućnost jasnog definiranja pojma disidentstva i istraživanja ove problematike Ivin nalazi u teretu politike i podjele na "lijeve" i "desne" u Hrvatskoj.

Pedesete godine prošlog stoljeća u Jugoslaviji obilježilo je sukob s Informbiroom i pokušaj liberalizacije unutar KPJ osobito povezano s imenom Milovana Đilasa, čije ideje su dijelom prihvaćene i u Hrvatskoj. O đilasovcima u Hrvatskoj, hrvatskoj historiografiji, listu *Naprijed* i sudbini ljudi okupljenih oko ovog lista nakon pada Đilasa piše Zdenko Radelić. U ovom radu oslikan je proces političkog i društvenog marginaliziranja određenih skupina i pojedinaca

koji su postali neka vrsta "odmetnika".

Nada Kisić Kolanović svoj rad posvećuje Ivi Politeu (1887.-1956.), znamenitom hrvatskom odvjetniku, koji je svoju svjetsku odvjetničku karijeru gradio na kritičkom suočavanju s nekontroliranom moći države u odnosu na pojedinca. Prateći rad Politea u vremenu od 1918. do 1956. godine, kada je umro, zanimljivo je njegovo djelovanje poslije 1945. godine i zagovaranje traženja jednakih prava i zakona za sve građane prema modelu moderne zapadnoeuropske države. Njegova biografija, politički i društveni angažman i sukob s represivnim državnim aparatom u Jugoslaviji, daju za pravo autorici da odvjetnika Politea, doživotnog počasnog predsjednika Međunarodne unije advokata, može postaviti u kontekst disidentstva.

Jugoslavenski režim u razdoblju 1953.-1985. obilovao je složenim i promjenljivim unutarnjim i spoljopolitičkim događajima koji su utjecali na razuđenost i heterogenost disidentskog fronta. Srđan Cvetković je ukazao na sličnosti i razlike u tretiranju disidenata u zemljama realsocijalizma, a posebno u Jugoslaviji i njenim pojedinim republikama, te disidente dijeli na federaliste, centraliste i nacionaliste.

Aleš Gabrič je na primjerima publiciste Jože Pučnika i pravnika Franca Miklavčiča te njihove kritičke misli o komunističoj vlasti pojasnio surovost represivnog aparata prema političkim neistomišljenicima u Sloveniji. Životne priče koje su doživjeli mogu se usporediti sa sudbinama disidenata u užem smislu riječi.

Slučaj Avde Hume u Bosni i Hercegovini obradio je Husnija Kamberović smještajući sliku o ovom istaknutom političaru u skupinu konstruiranog disidentstva, čime se otkrivaju nastojanja vladajuće elite pri učvršćivanju vlasti i ometanje smjene ge-

neracija u političkom vrhu.

Sljedeći rad u Zborniku ukazuje na neke najvažnije revolucionarne mjere koje su onemogućavale disidentstvo u Bosni i Hercegovini. Autorica Vera Katz navodi nekoliko primjera javno iskazanih drugačijih mišljenja u odnosu na partijsku politiku kao ilustraciju za takvu tvrdnju.

Marija Stamova obradila je pregled bugarske historiografije o zadatoj temi, zatim političku situaciju zbog koje disidentstvo nije bilo rasprostranjeno, te se javilo relativno kasno u odnosu na ostale zemlje Istočnoga bloka.

Radmila Radić objašnjava djelovanje Katoličke i Srpske pravoslavne crkve, koje se na neki način također mogu predstavljati dijelom disidentskoga pokreta. Autorica se bavi i pitanjima vezanim za definiciju pojma disidentstva i glavnim odlikama disidentskog pokreta u Jugoslaviji.

Primjer za disidentsko djelovanje Zoran Janjetović nalazi u liku i djelu popularnog pisca Branka Ćopića, nazivajući ga "lojalnim disidentom". Mada je Ćopić bio član Komunističke partije, to ga nije sputavalo da u nekim svojim djelima na satiričan način opiše novo socijalističko društvo i pripadnike "nove klase". Istraživanje disidentstva na ovom primjeru ukazuje na suprotnosti između partijskih ideala i poimanja uloge pisca u izgradnji socijalističkog društva.

O djelovanju istaknutog glasila *Naprijed* pisala je Andreja Gržina prateći ga od 1943., kada je pokrenut kao partijski list, preko pedesetih godina, kada je postao tjednik za društvena i kulturna pitanja otvoren za tekstove Milovana Đilasa i druge autore koji su zagovarali liberalizaciju unutar KPJ do 1954., kada je i prestao izlaziti. Opisujući sudbinu vodećih ljudi toga lista i sukobe unutar same redakcije, autorica objašnjava

i ovaj vid disidentstva upravo zbog njihovih stavova.

Krajnje oprečne doktrinarne formulacije katoličanstva i komunizma, odnosno kršćanstva i marksizma tema su članka "Vodice između *križa* i *zvijezde*" autora Stipe Kljajića. Na primjeru jednog događaja vezanog za Veliki petak 1948. godine u dalmatinskom mjestu Vodicama analiziran je otvoreni sukob dviju institucija: Katoličke crkve i Komunističke partije.

Postavljanje pitanja pomlađivanja u partijskom i državnom vrhu dovodilo je do neugodnih situacija u pojedinim partijskim organizacijama. Josip Mihaljević analizira slučaj Vicka Krstulovića, koji je zbog svojih stavova nakon Petog kongresa SK Hrvatske gurnut na marginu političkog djelovanja, ali ne i u disidente u punom smislu riječi.

Poslijeratna politička emigracija davala je podršku opozicionom političkom mišljenju u Jugoslaviji. Na primjeru djelatnosti Saveza "Oslobođenje" i njegova lista *Naša reč* prema oporbenim krugovima unutar KPJ, posebice Milovanu Đilasu i Mihajlu Mihajlovom, najpoznatijim jugoslavenskim disidentima, Mira Radojević je prikazala ovaj vid disidentstva.

O časopisu *Nova Hrvatska* pod uredništvom Jakše Kušana, tiskanom u Londonu, pisao je Anđelko Vlašić. Za razdoblje od 1958. do 1962. godine autor je obradio pisanje lista o političkim, gospodarskim, kulturnim, znanstvenim i ostalim događajima u životu Hrvata pod jugoslavenskim komunističkim režimom, iz kojeg je bilo vidljivo zagovaranje budućnosti Hrvatske izvan jugoslavenskih državnih okvira.

Branimir Šutalo analizirao je pravno-zakonodavni sustav u Jugoslaviji, a u okviru njega fenomen političkog zatočeništva. Obradio je neke od aspekata položaja poli-

tičkih zatvorenika nakon sloma Hrvatskog proljeća na primjeru Kazneno-popravnog doma Stara Gradiška. Opisujući sudbinu političkih zatvorenika, autor je ukazao na surovost u degradiranju političkih neistomišljenika, njihovo sustavno ponižavanje, te načine fizičkog i psihičkog maltretiranja.

O zapadnoj kulturnoj produkciji u listu *Naprijed* pisao je Marko Fuček analizirajući elemente dostignute liberalizacije u Jugoslaviji nakon razlaza sa SSSR-om. Autor je naglasio vidljivu otvorenost lista prema zapadnoj kulturi s jedne, ali i oštru kritiku prema nekim djelima koja nisu odgovarala komunističkoj vlasti u Jugoslaviji s druge strane.

"*Praxis*: neuspjeh kritičkog marksizma" esej je Marka Zubaka, u kojem ukazuje na određene pokušaje nastanka kritičke misli u komunističkom društvu.

Uz Milovana Đilasa, Mihajlo Mihajlov (1934.-2010.) bio je jedan od najpoznatijih disidenata u socijalističkoj Jugoslaviji. Na temelju bilježaka diplomatskih predstavnika Velike Britanije iz 1966. godine Katarina Spehnjak opisuje njegovo djelovanje, te na tom primjeru pokazuje odnos jugoslavenske vlasti prema disidentima.

O događajima iz 1966. godine piše i Iva Kraljević Bašić. U središtu pozornosti u svibnju i lipnju 1966. godine bio je Većeslav Holjevac, predsjednik Odbora za dodjelu nagrada znanstvenim i kulturnim radnicima Republičkog fonda za znanstveni rad SR Hrvatske "Božidar Adžija", kojeg su sa te pozicije smijenili na poticaj Vladimira Bakarića i Dražena Žanka zbog odluke o dodjeli godišnje nagrade Milanu Kangrgi i Gaji Petroviću, pripadnicima *Praxisova* filozofskoga kruga.

Na temelju transkriptata razgovora Vladimira Bakarića, nesumnjivo najutjecajnijeg čovjeka u socijalističkoj Hrvatskoj, i

njegovih suradnika između 1964. i 1968. godine, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Zagrebu, Dino Mujadžević iznosi njihove stavove i oštru kritiku intelektualnoga kruga oko časopisa *Praxis*, smatrajući ih odgovornima za studentske demonstracije.

O studentskoj pobuni 1968. godine govori rad Igora Graovca u kojem autor iznosi tvrdnju da te demonstracije ne predstavljaju disidentstvo, nego radikalizaciju komunističkih rješenja.

Albert Bing autor je posljednjeg rada "Disidenti/'divergenti', ljudska prava i osamostaljivanje Hrvatske", u kojem analizira različite aspekte disidentstva, a naročito one koji su odigrali važnu ulogu u osamostaljivanju Hrvatske devedesetih godina 20. stoljeća. Autor se osvrće i na novo di-

sidentstvo koje nastaje nakon osamostaljenja Hrvatske i smatra ih "divergentima", odnosno pripadnicima inteligencije s političke margine.

Zbornik radova *Disidentstvo u suvremenoj povijesti* pobudit će zanimanje za daljnje istraživanje ove teme jer na jednom mjestu razrađuje, analizira i metodički postavlja problem disidentstva baveći se pitanjem definiranja pojma, zatim prikazivanjem pojedinaca, društvenih skupina i pokreta, te utjecaje politike, inozemstva i kulture prema njima. Za povijest 20. stoljeća Zbornik je veoma značajan i zanimljiv s obzirom na činjenicu da je od događaja prošlo preko četrdeset godina i različitost interpretacija se umnožava ■

Vera Katz

Zbornik Nikše Stančića. (ur. Iskra Iveljić) Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, FF press, 2011, 388 str.

Objavlivanjem Zbornika Nikše Stančića nastavljena je jedna fina pojava, koju, tihi i samozatajni - kakva jeste, treba održavati i ubuduće. Naime, na ovaj se način zaslužnim profesorima Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu iskazuje poštovanje, zahvalnost i priznanje za marljiv, mukotrpan i plodotvoran rad - službu na imanju muze Clio. Nakon izdavanja spomenica Ljubi Bobanu (1996), Filipu Potrebići (2004) i Josipu Adamčeku (2009), zbornika Mirjani Gross (1999) i Miri Kolar Dimitrijević (2003), te *Radova* posvećenih Josipu Lučiću (1994) i Igoru Karamanu (2005), pred nama je i Zbornik akademika Nikše Stančića koji je dobar dio svog životnog vijeka posvetio proučavanju hrvatske

povijesti 19. i 20. stoljeća, s naglašenim interesovanjem za prilike u Dalmaciji.

Kroz stvaralački i životni put akademika vodi nas Božena Vranješ - Šoljan. Nikša Stančić je rođen na Hvaru, u Starome Gradu 1938. godine. U rodnome gradu je završio osnovno školovanje. Nakon završetka gimnazije u Splitu odlazi na studije u Zagreb, gdje je i diplomirao kao izvrstan student 1964. godine na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta. Po završetku studija radi na Radio-televiziji Zagreb, potom kao kustos Povijesnog muzeja Hrvatske. Početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća primljen je kao asistent na Katedru za hrvatsku povijest. Doktorirao je 1979. godine disertacijom *Hrvatska nacionalna ideolo-*